

JÚLIUS LOMENČÍK*

Jazykovedný odbor Matice slovenskej a slovenská slovakistika v prvých poprevratových rokoch (1920 – 1930)

LOMENČÍK, J.: The Linguistic Department of Matica Slovenská and Slovak Slovak Studies in the Early Years After the Takeover (1920 – 1930). *Slavica Slovaca*, 56, 2021, No 1, pp. 93-104 (Bratislava).

After the re-establishment of Matica slovenská national heritage organization in 1919, several new research departments were founded to provide more favourable scientific climate for scholars in Slovakia. The Linguistics Department at Matica slovenská had been of particular importance, since its activities can be considered as a basis of institutionalized research in the field of linguistics. The author for the paper describes in detail all the accomplishments of the department in the first phase of its existence (1920 – 1930), with a special emphasis on the modern Slovak linguistics have also been analyzed in the paper. The language development had been significantly by the state policy on the common “Czechoslovak language” as the official language of the republic. The linguistics department had responded to this, inter alia, by preparing a set of Slovak orthography. The paper points out (research is based on the materials from archives, secondary literature, linguistics related activities of scholars etc.) the activity of the Linguistics department.

Matica slovenská, Language department, Dialectological research, Orthography.

Spoločensko-politická a kultúrna situácia po vzniku ČSR

Po vzniku Československej republiky, oficiálne 28. a 30. októbra 1918 dvoma štátoprávnymi aktami – prijatím Vyhlásenia národného výboru Československého v Prahe a Deklaráciou slovenského národa v Turčianskom Svätom Martine – slovenská kultúra vystúpila zo stáročnej anonymity a začala sa rozvíjať už ako duchovná aktivita národného spoločenstva. Získanie „národnej slobody“ vstupom do nového štátneho útvaru znamenalo radikálne zmeny v dovtedajšom fungovaní spoločensko-politického, hospodárskeho a kultúrneho života slovenského národa. Významnú úlohu postupne zohrávali vzdelaní a profesijne stále viac diferencovaní predstavitelia slovenskej inteligencie, ktorí sa stali významným subjektom i garantom procesu „poslovenčovania“ slovenského verejného života praktickým používaním spisovnej slovenčiny ako úradne uznaného vyučovacieho jazyka i jazyka štátnej a verejnej správy.

Slovenčina sa po prvý raz vo svojej histórii stala spisovným jazykom so statusom úradného a oficiálneho jazyka na základe zákona č. 64/1918 Zb. z 10. 12. 1918 o mimoriadnych a prechodných opatreniach pre Slovensko. Krajne zlé podmienky pre slovenský národný život v bývalom Uhorsku zmenšili priestor na používanie spisovného jazyka, čo malo samozrejme dôsledky pre jeho rozpracovanosť. Bol síce relatívne ustálený v martinskom centre, ale značná časť novej slovenskej inteligencie nemala dostatočne osvojenú spisovnú slovenčinu martinského úzu. V dôsledku uvedeného úroveň spisovnej slovenčiny vo verejnom živote a v novinách bola v rokoch po prvej svetovej vojne za vtedajších veľmi zložitých pomerov krajne neuspokojivá. Prechod úradovania v maďarčine na podmienky komunikovania v slovenčine narážal na nedostatočnosť školenia v slovenskom spisovnom jazyku. Na plnohodnotné fungovanie v oblastiach verejnej komuniká-

* Doc. PaedDr. Július Lomenčík, PhD., Filozofická fakulta UMB, Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Tajovského 51, 974 11 Banská Bystrica.

cie v rôznych komunikačných prostrediach (administratíva, politika, právo, obchod, diplomacia, veda, kultúra, vzdelávanie a i.) „... prišli aj nové úlohy a požiadavky, na ktoré spisovná slovenčina nebola náležite prichystaná. Takmer naraz ukázala sa potreba náučnej spisby z najrozličnejších odborov a slovenčina ako štátna reč na Slovensku musela zaujať všetky funkcie, ktoré má ktorýkoľvek západoeurópsky štátny jazyk s bohatou minulosťou.“¹

Jazykový vývin dosť výrazne ovplyvňovala vtedajšia oficiálna štátna politika potvrdená ústavnou listinou Československej republiky (1920), v ktorej sa otvorene a cieľavedome realizovala čechoslovakistická politika o koncepcii spoločného „národa československého“ a spoločného „československého jazyka“ ako štátneho jazyka republiky.² Vzťah českého a slovenského jazyka vinou triády československý štát – československý národ – československý jazyk tak nasmeroval k jazykovej integrácii (aj napriek niektorým snahám); jednak z dôvodov lingvistických a tiež z dôvodov politických postupoval inak. Ústavné ukotvenie československého jazyka sa v českom prostredí vnímalo ako otváranie priestoru pre zrozumiteľnosť komunikácie vo verejnom a občianskom živote, ale na Slovensku to predstavovalo koncepciu, ideológiu „čechoslovakizmu“, t. j. že obyvateľstvo ČSR, okrem nemeckej a maďarskej menšiny, tvorí jednotný československý národ.³ Ozývali sa však viaceré hlasy, ktoré odmietli takéto smerovanie vyjadrením nesúhlasu s oficiálnou štátnou doktrínou jednoty českého a slovenského národa ako nevyhnutného predpokladu československej štátnosti.

Sťažnosti na používanie češtiny na Slovensku viedli aj k lingvistickým otázkam chápania „československého jazyka“ v „dvoch zneniach“. Napríklad tretia, jazykovedná trieda Českej akadémie vied a umenia kvôli spochybňovaniu názvu „jazyk československý“ vydala vedecké zdôvodnenie, že „jazyk československý môže býti názvom pro jazyk v základě jediný, vztahujícím se stejnoměrně k oběma jeho útvarům spisovným [...] Podle přísných pravidel pravopisných mělo by se ovšem vždy psáti »česko-slovenský« (s rozdělovací čárkou)“, ale zároveň jazykovedci zdôraznili, že „... ustálený zvyk u substantív (Čechoslovák) a tradice starší literatury sotva dovolí, aby se tento způsob psaní obecně ujal“.⁴ Záverečné konštatovanie sa v plnej miere uplatňovalo aj napriek tomu, že to nezodpovedalo Clevelandskej dohode z roku 1915 ani Pittsburskej dohode z roku 1918, v ktorých sa pre Slovákov deklaroval federatívny či autonomistický princíp.⁵

V tejto napätej situácii, keď sa z viacerých pozícií dokazovala existencia jedného „československého národa“ a jedného „československého jazyka“, sa z martinského intelektuálneho prostredia ozval správca Matice slovenskej (MS) Jozef Škultéty. Spoločný československý štát privítal, ale

¹ Bartek, H.: Budúcnosť slovenčiny. In: Slovenská reč, 1936/37, roč. 5, č. 7-8, s. 186.

² Ústava Československej republiky prijatá ako zákon č. 121/1920 Sb. ze dne 29. února 1920, ktorým se uvozuje ústavní listina Československé republiky. V Ústavnej listine (§ 129) sa uvádza: „Zásady jazykového práva v republice Československé určuje zvláštní zákon, tvořící součást této ústavní listiny.“ Na základe tohto paragrafu bol súčasne prijatý zákon č. 122 Sb. zák. a nar. ze dne 29. února 1920 podľa § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republike Československé. V § 1 sa ustanovuje: „Jazyk československý jest státním, oficielním jazykem republiky“, ktorý sa čiastočne konkretizuje v § 4: „Užívající jazyka státního, oficielního, úřady v onom území republiky, jež před 28. říjmem 1918 náleželo ku království a zemím na říšské radě zastoupeným, nebo ku království Pruskému, úřadují zpravidla po česku, na Slovensku zpravidla po slovensku.“ (Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Částka XXVI. vydána dne 6. března 1920).

³ Pojem „národ československý“ tvorca preambuly ústavy ČSR Jan Herben v parlamente pri prijímaní ústavy vysvetľoval, že mu za vzor slúžila preambula ústavy USA (We, the people of the United States). „Československý národ“ sa vykladal ako ľud. Tak to vysvetľoval pri prijímaní ústavy aj J. Herben. Napriek uvedenému Jozef Škultéty písal, že „prezident Masaryk, kedykoľvek verejne hovorí, vyslovuje sa: 'Česi a Slováci...' (...) hovoríeva tak od samého počiatku.“ (Listy Jozefa Škultétyho 2. Martin: Matica slovenská 1983, s. 36-37; list Jozefovi Gregorovi-Tajovskému, 30. 11. 1919).

⁴ Jazyk česko-slovenský. In: Naše reč, 1920, roč. 4, č. 2, s. 41.

⁵ Lipták, L.: Slovensko v 20. storočí. In: Mannová, E. (ed.): Krátke dejiny Slovenska. Bratislava: Academic Electronic Press 2004, s. 279.

v spolužití dvoch bratských národov očakával, že pre obsah slovenského života bude základom samostatná slovenská spisovná reč a slovenská národná kultúra – „*génus slovenského národa*“ (Vavro Šrobár). Apeloval, že slovenské národné špecifikosti – literatúra a jazyk – nie sú nijaké „*regionálne*“ alebo „*krajinské*“ zvláštnosti, že Štúrova kodifikácia spisovnej slovenčiny nebola ani „*politicum hungaricum*“ (konceptia tzv. československého národa vlastne potvrdzovala vládnú maďarskú teóriu o neexistencii slovenského národa), ani „*neoprávnené povýšenie stredoslovenského nárečia na slovenský spisovný jazyk*“, ale výsledok objektívneho historického vývinu samostatného a svojbytného slovenského národa.⁶ Táto osobnosť s multidisciplinárnou činnosťou sa v uvedenej rozporupnej situácii rozhodla uskutočňovať zmeny v jazyku v zhode s aktuálnymi spoločenskými potrebami, zámerne a cieľavedome pôsobiť na jazyk pri rozširovaní jeho komunikačných funkcií a oblastí používania (veda, publicistika). Takto zameranými aktivitami rozhodujúcou mierou prispel k utváraniu a ustaloňaniu normy spisovnej slovenčiny a bol jej spolukodifikátorom.

Jozef Škultéty naznačené úlohy vo vzťahu k spisovnej slovenčine ako celospoločenskému útvaru národného jazyka od začiatku dvadsiatyh rokov 20. storočia realizoval z inštitucionálnej pozície oživotvorenej Matice slovenskej⁷ ako zástanca tradicionalistickej koncepcie oproti československej línii, ktoré zápasili v prvej fáze činnosti Jazykovedného odboru v rokoch 1920 – 1930. Matica slovenská ako ústredná národná kultúrna ustanoviť hneď po svojom oživotvorení širokospektrálne rozvinula pôsobnosť: od vytvárania podmienok na odborné fundovanie vlastivedných disciplín, najmä jazykovedy, historiografie všeobecnej i literárnej, etnografie a folkloristiky, cez širokú škálu edičnej knižnej, zborníkovej i časopiseckej až po organizovanie osvetovej práce v mestách a na dedinách prostredníctvom širokej členskej základne, združenej v miestnych odboroch MS. Tento extenzívny rozvoj kultúrneho života sa aj v Matici slovenskej, podobne ako v iných vznikajúcich inštitúciách, nemohol zaobiť bez výdatnej personálnej pomoci z českej strany.⁸

Vedecké odbory – základ vedeckej práce v Matici slovenskej

V stručne naznačených spoločensko-politických a kultúrnych súradniciach sa začal v Matici slovenskej aj v začiatočných veľmi skromných podmienkach rozvoj slovenskej kultúry, a to tým „... *vážnejšie a súrnejšie, keď u nás v ťažkých pomeroch minulosti pozameškávalo sa mnoho, a to teraz treba dohádzať*“.⁹ V kontexte slovenskej kultúry sa pozornosť sústredila predovšetkým na starostlivosť o spisovnú slovenčinu. Táto kultúrna akcia na usmerňovanie jazykovej praxe (v podmienkach nedostatočnej pripravenosti spisovnej slovenčiny na plnenie narastajúcich spoločenských úloh, zmeny vzťahu používateľov spisovnej reči k spisovnému jazyku zo sviatočného, až „posvätného“, na vzťah praktický k spisovnému jazyku ako ku každodennému nástroju

⁶ Bosák, J.: Nejubilejné úvahy nad jazykovedným dielom Jozefa Škultétyho. In: Slovenská reč, 1995, roč. 60, č. 1, s. 16.

⁷ Minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár (pražskou vládou vymenovaný 7. decembra 1918) využil svoju právomoc a 1. januára 1919 zrušil platnosť troch nariadení bývalého uhorského ministerstva vnútra z roku 1875, ktorými bola rozpuštená Matica slovenská a zhabaný jej majetok, ďalej nariadenie z roku 1885, ktorým bol pridelený hnutelný a nehnuteľný majetok Hornouhorského vzdelávacieho spolku, a z roku 1896, ktorým boli prepísané vlastnícke práva na tento spolok. Na základe ministerského nariadenia č. 1 z 1. januára 1919 bola potom maticná činnosť formálne obnovená. Pozri bližšie: Winkler, T. – Eliáš, M. a kolektív: Matica slovenská: dejiny a prítomnosť. Martin: Matica slovenská, 2003, s. 118-130.

⁸ „... *účasť českých vedeckých pracovníkov, majúcich už pred rokom 1918 intenzívny odborný vzťah k Slovensku, zaručoval (...), že pri určovaní pracovnej náplne vedeckých odborov budú sa uplatňovať podľa kvantitatívneho zreteľa i kvalitatívne zreteľa na ich činnosť*“. Bokes, F.: Činnosť vedeckých odborov Matice slovenskej v rokoch 1919 – 1954. In: Matica slovenská v našich dejinách: zborník statí. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1963, s. 317. Jozef Škultéty k spolužitíu s Čechmi zamestnanými na Slovensku zaujal stanovisko v liste Jozefovi Gregorovi-Tajovskému (30. 11. 1919): „*žiť v najlepšej zhode; ukazovať, že sme vďační (...)* nespomínať ničoho, čo nás delí, ale zato nezahadzovať ničoho, čo je slovenské“ (Listy Jozefa Škultétyho 2, c. d., s. 38).

⁹ Jozef Škultéty v liste Jánovi Drobnému (1929). Listy Jozefa Škultétyho 2, c. d., s. 110.

dorozumievania a myslenia, ale i politického, hospodárskeho a kultúrneho tlaku z Čiech) sa pre Maticu slovenskú stala kľúčovou. Nedostatok vhodných odborníkov na Slovensku totiž spôsobil, že vedeckú kodifikáciu spisovnej slovenčiny suplovali učebnice slovenského jazyka vypracované stredoškolským učiteľom Jánom Damborským. V učebnici pre stredné školy pod názvom *Slovenská mluvnica so zvláštnym zreteľom na pravopis* (nové vydania dopĺňal a rozširoval) sa opieral o výklady českého jazykovedca univ. prof. Jana Gebauera o vývine českého jazyka (*Historická mluvnica jazyka českého*, 1894) a o kodifikáciu Cambelovej *Rukováti reči slovenskej*, ale bez Škultétyho úprav (vydanie z roku 1915 a 1919), pričom celkovou koncepciou napláňal oficiálnu politickú líniu jednotného „československého jazyka“ (používa v nej tento termín).

Inštitucionálnu a organizačnú základňu na uskutočnenie viacerých cieľov v oblasti jazyka (napríklad vypracovať pravopisnú príručku, pripraviť slovník slovenčiny, vypracovať odbornú terminológiu a iné), ako aj ďalších kultúrnych cieľov v intenciiach vyznania tajomníka MS Štefana Krčméryho (sformuloval hlavné zásady v návrhu stanov), že „*Matica má byť národnou kultúrnou inštitúciou, ktorej úlohou je zjednotiť milovníkov národa a života slovenského, aby spoločnými silami pracovali na pozdvihnutí slovenskej vzdelanosti a tým i na hmotnom dobrobyte slovenského národa*“ sa matiční činovníci rozhodli hľadaním koncepcie organizovanej vedeckej práce.¹⁰ Zaujmienili si tvorivo nadviazať na slovenský vedecký život v matičných vedných odboroch v rokoch 1863 až 1875. Aj napriek vtedajším ťažkostiam pri utváraní vedeckých odborov predsa len sa dosiahli určité pozitívne výsledky vedeckých snažení, ktoré sa sprístupňovali v *Letopise Matice slovenskej*.¹¹ V časti „*Pojednania vedecké a poučné*“ boli publikované štúdie vedeckých pracovníkov zoskupených vo vedeckých odboroch MS a v druhej časti sa uverejňovali aj správy zo zasadnutí výborov a valných zhromaždení MS. Okrem kontinuálneho nadväzovania na vedeckú činnosť z matičného obdobia bola výrazným podnetom hlavne potreba rozvinúť vedeckú tvorbu na Slovensku. A to aj napriek rozporu medzi náročnými úlohami Matice na budovaní a rozvíjaní národnej kultúry a skromnými materiálnymi i personálnymi možnosťami kultúrneho spolku.

Prvá zmienka o zriadení vedeckých odborov v Matici slovenskej je v zápisnici z výborového zasadnutia 11. 1. 1920, na ktorom napríklad Ján Slávik navrhol, aby pri zriaďovaní vedeckých odborov, s ktorými sa rátať už v matičných stanovách, sa pamätalo na vedecký odbor pre výtvarné umenie; staral by sa aj o ochranu pamiatok.¹² O definitívnom zriadení vedeckých odborov a o organizácii vedeckej práce sa rozhodlo na druhom valnom zhromaždení MS 24. augusta 1920 vytvorením jazykospytného odboru, národopisno-pamiatkového a historického odboru.¹³ Základná koncepcia pre vedeckú činnosť Matice slovenskej z prvej polovice dvadsiaty rokov bola charakterizovaná nasledovne: „... *vedecké odbory zbierajú a spracúvajú materiál o minulosti národa (historický odbor), o duševných plodoch národa (literárnohistorický odbor), o vlastnostiach národa (národopisný odbor), o jazyku národa (jazykovedný odbor) a o umení národa (umelecký odbor)*“¹⁴ Utváraním priaznivých predpokladov začala MS združovať vo svojich vedeckých odboroch významných slovenských a českých vedeckých a kultúrnych pracovníkov. V začiatkoch pre nedostatočné personálne dobudovanie sa vlastná práca vo vedeckých odboroch obmedzovala na organizovanie výskumu, pričom pozoruhodné výsledky sa dostavili až neskôr.

¹⁰ Winkler, T.: *Matica slovenská. Vrastanie do času*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, s. 53.

¹¹ Časopis vychádzal v Martine raz ročne (1864 – 1865, 1875) a potom dvakrát ročne (1866/67 – 1874). Zostavovateľmi boli Michal Chrastek a Viliam Paulíny-Tóth. Časopis sa najprv tlačil u Karla Goríška vo Viedni, neskôr ho tlačil Ján Škarniceľ v Skalici, potom Knižtlačiarско-účastinársky spolok v Martine.

¹² Zápisnica z výboru MS zo dňa 11. 1. 1920. Archív Matice slovenskej (ďalej AMS), MS II, 67, 1920, 38.

¹³ Zápisnica z valného zhromaždenia MS zo dňa 25. 8. 1920. AMS, MS II, 182, 1920, 50.

¹⁴ Krčméry, Š. (ed.): *Päť rokov Matice slovenskej 1919 – 1923*. Martin: Matica slovenská, 1924, s. 3–4.

Ešte v roku 1926 Matica slovenská bola nerozvitý malý ústav, ktorý vo vtedajších kultúrnych pomeroch iba hľadal možnosti a spôsoby práce.¹⁵ Potvrďuje to aj František Bokes, ktorý činnosť obnovených vedeckých odborov Matice slovenskej označil za „... živelnú a čiastočne ovplyvnenú aj nárokmi, ktoré na slovenských vedeckých pracovníkov kládla československá mierová delegácia na mierovej konferencii v Paríži. Pre jej potreby bolo treba pripraviť rôzne elaboráty na podopretie požiadaviek vyplývajúcich zo začlenenia Slovenska do spoločného štátu Čechov a Slovákov“.¹⁶ Dočasná vláda v Prahe vyslala na mierovú konferenciu do Paríža delegáciu, ktorú viedol predseda vlády Karel Kramář. Za experta pre slovenské veci povolala aj Jozefa Škultétyho¹⁷ (zo Slovákov boli vyslaní ako experti aj Fedor Houdek a Igor Hrušovský).

Na začiatku dvadsiatych rokov sa z praktických, ale i vedeckých dôvodov ukázala potreba založiť odbor zaoberajúci sa problematikou slovenského jazyka.¹⁸ V odbornej starostlivosti o spisovnú slovenčinu, v udržiavaní jej kontinuity a ďalšieho rozvíjania martinskej normy spisovnej slovenčiny Matica slovenská nadviazala na svoje najlepšie tradície. Starostlivosť o spisovnú slovenčinu a vytváranie jednotného spisovného úzu bolo v náplni činnosti už od jej vzniku v roku 1863. Napokon prvým zo šiestich navrhnutých vedeckých odborov sa v návode z roku 1868 uvádzal „mluvozpytný čili filologický“ odbor. V uvedenom období sa hlavný dôraz kládol na otázky jazykovej správnosti, čomu výrazne napomáhali nielen členovia matičných komisií, ale aj spisovatelia, redaktori, publicisti, učitelia – všetci sa usilovali o vytvorenie jednotnej spisovnej normy. V matičných rokoch sa začínal rozvíjať diferencovanejší jazykovedný výskum.¹⁹ Od polovice 70. rokov 19. storočia až do roku 1918 nemožno uvažovať o používaní slovenčiny ako úradného jazyka. Spisovný jazyk sa k ľudovým vrstvám dostával iba zriedka, takže jeho obmedzené používanie malo dôsledky pre rozpracovanosť. Bol síce relatívne ustálený v martinškom centre, ale skôr len pre úzky okruh záležitostí, na ktoré sa používal.

Neskoršie významnú úlohu zohrala pevná matičná norma spisovnej slovenčiny (východiskom bola Cambelova kodifikácia v *Rukoväti spisovnej reči slovenskej* z roku 1902),²⁰ ktorá nadobudla oficiálnu podobu a predstavovala organizovanú protiváhu živelnéj jazykovej praxe, uplatňovanej takmer všeobecne v mimomatičnej periodickej tlači, v umeleckej literatúre, administratívnej oblasti, ale i v učebniciach a všeobecne pri vyučovaní.²¹ Usilovnou redaktorskou prácou J. Škultétyho

¹⁵ Vedecké odbory boli predbežne iba poradnými zbormi, ktoré vo výročných schôdzkach rokovali o úlohách, ktoré Matica v jednotlivých odboroch mala zaradiť do svojho ročného programu. Výkonným orgánom vedeckých odborov boli trojčlenné odborné komisie. Rozšírenie činnosti vedeckých odborov sa očakávalo od prílevu vedeckých síl novej generácie. Pozri bližšie: Krčméry, Š. (ed.): *Päť rokov Matice slovenskej*, c. d.; tiež pozri: Škultéty, J.: *Dvadsať rokov v novej budove MS*. In: *Slovensko*, 1946, roč. 11, č. 8-9, s. 215.

¹⁶ Bokes, F.: *Činnosť vedeckých odborov Matice slovenskej v rokoch 1919 – 1954*, c. d., s. 317-318.

¹⁷ V Paríži sa stretol aj s generálom Milanom Rastislavom Štefánikom, o čom zanechal takéto svedectvo: „... v marci 1919 za šesť alebo sedem dní vidal som Milana Štefánika a za taký krátky čas aspoň 5 – 6 ráz počul som od neho: „Priemernému slovenskému človeku nevyrovná sa priemerný človek iného národa!“ (...) vysvell'oval som si, že pravdepodobne hovoria o Slovákoch niečo im na ujmu. A môj dojem len utvrdil sa, keď tie slová počul som od neho i po druhý, tretí i – šiesty raz s tým istým dôrazom povedať.“ Jozef Škultéty. Dielo 2. Z dejín slovenskej literatúry. Zostavil a edične pripravil Michal Kocák. Martin: Matica slovenská 1985, s. 321.

¹⁸ Ešte pred vznikom Jazykovedného odboru Matice slovenskej správa Matice slovenskej ustanovila „juridistickú komisiu na terminologické a rečové preskúmanie úradných tlačív“ a súhlasila so zriadením prekladateľského zboru, z ktorých sa neskoršie vytvoril Právnický terminologický odbor a na podnet Spolku československých inžinierov a architektov aj Odbor pre technické názvoslovie. (Porov. Rok Matice slovenskej III. Turčiansky Sv. Martin: tlačou Kníhtlačiarkeho ústavu spolku, s. 16). Obidva odbory sa stali zložkami Jazykovedného odboru MS.

¹⁹ Pozri bližšie: Blanár, V. Matica slovenská v dejinách slovenčiny. In: *Slovenská reč*, 1963, roč. 28, č. 4, s. 198.

²⁰ Czambel [Cambel], S.: *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*. Turčiansky Svätý Martin: Kníhkupecko-nakladateľský spolok, 1902. Po Cambelovej smrti sa o vydanie zaslúžil dvoma vydaniami s úpravami Jozef Škultéty, 1915 a 1919.

²¹ Kačala, J.: *Matica slovenská a spisovná slovenčina (rozhodujúce obdobia a míľniky)*. In Sedlák, I. (ed.): *Matica slovenská v národných dejinách*. Martin: Matica slovenská 2013, s. 130.

ho a starostlivosťou korektorov v martinskom vydavateľskom centre sa síce značne ustálila ortografia a morfológia, ale súčasne sa štýlovo zjednodušila a sploštila syntax a sémantika spisovnej reči. Okrem nedostatku prostriedkov dorozumievacích štýlov, najmä teoretického a praktického odborného štýlu, nápadne sa prejavovali nedostatky odbornej syntaxe; všetky spisovné prejavy pôsobili rovnako, nediferencovane a vyumelkovane. Preto popri kultivovanom uplatnení spisovnej slovenčiny v umeleckej literatúre (napr. v literárnej tvorbe M. Kukučina, J. G. Tajovského, B. S. Timravy, L. Nádaši-Jégého, J. Jesenského a i.) sa presadzoval názor o nevhodnosti využívania slovenčiny v odbornej a vedeckej literatúre, ale pre vedu sa odporúčala iba čeština. Argumentovalo sa absenciou vypracovanej odbornej terminológie, ale aj v dovtedajšom nesystematickom výskume a vo vedeckom opise. Preto sa zohľadňovala viac norma spisovnej češtiny a destabilizoval sa úzus slovenčiny. Formálne sa pritom o jazykových otázkach aj v súvislosti s jazykovým zákonom diskutovalo v zákonodarnom zbere s účasťou zástupcov Matice slovenskej.²² V tom čase sa ukázala ako nevyhnutná aj potreba kodifikácie spisovnej slovenčiny, lebo podľa jazykovedca Eugena Jónu „... v *Matici slovenskej v Martine sa síce ustaloval úzus v časopisoch i v knižných publikáciách, ale v Bratislave a inde vo vydavateľstvách nebolo jednotnej normy*“.²³

Viacere nebezpečenstvá pre slovenský jazyk sa novovzniknutý Jazykovedný odbor Matice slovenskej usiloval zavádzaním systematickej práce postupne eliminovať, keďže otázka slovenského jazyka ako spôsobu na prežitie národa sa v tomto období stala doslova existenčnou, pričom „... pre nás Slovákov ja všetko od škôl očakávam. Ak by školy za nejakých 15 – 20 rokov mohli statočne účinkovať, pri postupnom prítahovaní učebných (učiteľských) síl slovenských, ja potom už nebál by som sa o budúcnosť slovenského národa.“²⁴ Na popud Jozefa Škultétyho sa začalo pracovať na základných normatívnych príručkách, lebo sa ukázalo, že Cambelova *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* už pre nové pomery v samostatnom štáte nestačí. V tomto smere sa výraznou osobnosťou v spolupráci s príslušníkmi českej inteligencie (nezaťaženými čechoslovakizmom) popri správcovi MS Jozefovi Škultétym stal tajomník Štefan Krčméry. J. Škultéty najmä v oblasti kodifikácie spisovného jazyka, inak sa venoval skôr len daktorým oblastiam slovenského jazyka, v ktorých sa pociťovalo mnohostranné ohrozenie. Š. Krčméry má v celej slovenskej kultúre výnimočné postavenie, ale nie ako jazykovedec, lež skôr ako (aj jazykový) redaktor. Obidvaja činitelia majú v slovenskej kultúre veľmi široký záber a z hľadiska slovenského jazyka majú veľké zásluhy o celkový rozvoj slovenského jazyka a osobitne o kodifikovanie a kultivovanie spisovnej slovenčiny v medzivojnovom období. V skutočnej jazykovednej angažovanosti bol medzi nimi veľký rozdiel, keďže J. Škultéty sa stal prvým profesorom slovenského jazyka a literatúry na Univerzite Komenského, kým zásluhy Š. Krčméryho boli najmä praktické. Základy skutočnej modernej slovenskej jazykovedy sa potom kládli v 30. rokoch a rozhodujúci podiel na tom má na pôde Matice slovenskej Ľudovít Novák ako zakladateľ mnohých jazykovedných odborov na Slovensku aj ako vedec pracujúci modernými štrukturalistickými metódami, a to aj na stránkach prvého slovenského jazykovedného časopisu *Slovenská reč* (1932). Vznik tohto systematického odborného periodika prispel k tvorbe základov modernej slovenskej jazykovedy.

Jazykovedný odbor Matice slovenskej

Vedecký odbor pod vtedajším názvom „jazykospytný“ bol zriadený rozhodnutím valného zhromaždenia Matice slovenskej z 25. augusta 1920. Zároveň boli zvolení aj členovia „vedec-

²² Národná rada československá – MS. Pozvánka na poradu jazykového odboru Národnej rady čsl. O pripravovaných nariadeniach jazykového zákona. AMS, Jazykovedný odbor Matice slovenskej (ďalej len JO MS), spisový ročník (ďalej sr.) 1921, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 463/9.

²³ Jóna, E.: Zo spomienok hlavného redaktora *Slovenskej reči*. In: *Slovenská reč*, 1986, roč. 51, č. 2, s. 67.

²⁴ Listy Jozefa Škultétyho 2., c. d., s. 45; Jozef Škultéty Františkovi R. Osvaldovi, 31. 7. 1920.

kého odboru pre jazykospyt“.²⁵ Na zasadnutí Jazykovedného odboru MS dňa 2. augusta 1921 pod predsedníctvom Jozefa Škultétyho, zapisovateľa Štefana Krčméryho a veľkého počtu hostí odbor kooptoval nových členov.²⁶

Na prvom zasadnutí odboru sa v diskusii prerokovali viaceré aktuálne jazykové problémy, z ktorých za prioritné sa ukázalo začať pracovať na dialektologickom slovníku. Pritom napríklad Albert Vallo odporúčal, aby odbor preskúmal jeho veľký trojrečový slovník s cieľom vydania. Proti tomu namietali správcovia Matice slovenskej Jozef Škultéty a Jaroslav Vlček upozornením na podobné dielo Miroslava Kálala. S názorom Miloša Ruppeldta spracovať rečové bohatstvo básnika Pavla Országha Hviezdoslava sa odbor stotožnil so záverom ujať sa danej záležitosti. V záverečnej správe o činnosti za roky 1920 – 1921²⁷ sa konštatovalo, že „... bez dôkladnej známosti všetkých slovenských nárečí nemôžeme pomýšľať na vedeckú mluvnicu slovenčiny, dnes tak veľmi potrebnú“. Preto jadrom práce bolo zorganizovanie **skúmania slovenských nárečí** a popritom urobiť prípravy pre **slovník slovenčiny**. Dôvodom bolo aj postupné strácanie vplyvu jednotlivých nárečí v rečových prejavoch pod vplyvom stále vzrastajúceho presadzovania spisovnej slovenčiny vo všetkých sférach spoločenského života. V prvých rokoch po vzniku československej štátnosti ľudová reč naďalej zohrávala dôležitú úlohu, keďže tvorí základný rečový fond spisovného jazyka. Pre pozitívnu úlohu spisovnej reči vo verejnom živote sa ani v nových podmienkach nemohli prerušiť spojivá so živou rečou, lebo podľa Henricha Bartka „*jadro spisovnej a ľudovej reči musí byť rovnaké, aspoň u nás, kde spisovná reč vznikla nedávno z ľudovej*.“²⁸ V tomto zmysle upozorňoval, že „*treba zavčas vykopáť všetko to bohatstvo, ktoré nárečia skrývajú, ale nielen sossbierať nárečové svojskosti, ale vybrať z nich dobré zrno a preniesť do literárnej slovenčiny*.“²⁹

Členovia jazykovedného odboru boli väčšinou aktívni a prichádzali s viacerými podnetnými návrhmi, z ktorých mnohé boli prijaté minimálne na ich prediskutovanie. Napríklad Kamil Suchý predstavil návrh činnosti a práva jazykovedného odboru so žiadosťou jeho publikovania v *Letopise Matice slovenskej* v troch základných bodoch: „*1. Právo rozhodovať o reformách pravopisu spisovnej reči slovenskej má ododávať jedine valné zhromaždenie MS po vypočutí jazykospytného odboru MS. 2. Právo písať v slovenskom pravopise jednotlivé články alebo knihy. 3. Jednotlivé vydania rozličných rukovätí a náuk slovenského pravopisu majú byť označené za `úradné vydanie`. Nech rozhodne, na základe verejného súbehu ministerstvo školstva a národnej osvetu republiky Česko-slovenskej po vypočutí svojho poradného sboru filologického a jazykospytného odboru MS.*“³⁰ Matica slovenská dostávala aj názory občanov napríklad o uvedení do života a dodržiavaní rečového zákona, na čo v liste zo dňa 18. júna 1921 upozornil Dr. Karol Krčméry z Trnavy.³¹

²⁵ Jozef Filouš, Bratislava; Dr. Jur Janoška, Trenčín; Dr. Miroslav Kálal, Praha; prof. František Pastorek, Praha; Kamil Suchý, Praha; Albert Vallo, Košice; prof. Josef Zubatý, Praha. AMS, JO MS, sr. 1920, inv. č. 449.

²⁶ Dr. Václav Vážný, Jozef Húsek, Dr. Václav Vávra, Dr. Ján Kvačala, Dr. František Trávníček, P. P. Zgúth, Ján Zigmundík, Marie Votrubová, Cyril Bodický, Viktor Přerovský, Gejza Dikind, Gabriel Hejzlar, Fl. Urbanovič, Fr. Malota, Emil Kosík, J. Janko, Václav Šlosár, Karol Goláň, Dr. Boh. Klimo. Za predsedu bol zvolený Václav Vážný, podpredsedu Dr. Albert Vallo, za tajomníka Fraňo Heřmanský. AMS, JO MS, sr. 1921; inv. č. 463/9.

²⁷ AMS, JO MS, sr. 1921; inv. č. 463/9.

²⁸ Bartek, H.: Budúcnosť slovenčiny. In: Národné noviny, 1931, roč. 62, č. 40, s. 2.

²⁹ Bartek, H.: Budúcnosť slovenčiny, c. d., s. 2.

³⁰ List Kamila Suchého zo dňa 24. 12. 1921. AMS, JO MS, sr. 1921, inv. č. 463/9.

³¹ „*Po dlhom namáhaní 17-ho som dostal rečový zákon a ponevác v ňom zrejme stojí, že „zpravidla na Slovensku po slovensku“ má sa úradovať, tak osnovu návrhu, ktorú som vám už 15-ho poslal, zmeníme a pripojený návrh predostrieme. Ani podpisy nebudeme naň sbierať. Dostačí meno Osvalda a Emila Stodolu. Teraz bude nám na tom záležať, aby sa zákon do života uviedol a v tomto smysle budeme žiadať, aby Matica Slovenská obrátila sa memorandom na vládu. Toto memorandum Vám do konca júla pošlem. Čudné je, že všetky orgány tak hlboko mlčaly, že my máme nám prajný rečový zákon, ktorý je do života neuvedený. Či to nechce byť maďarský systém inakšie zákony a inakšia prax.*“ Korešpondencia 2. AMS, JO MS, sr. 1921; inv. č. 463/9.

Jazyková poradňa Jazykovedného odboru MS – snaha o kultivovaný jazykový prejav

Od roku 1922 prichádzali do Matice slovenskej listy, v ktorých boli žiadosti o jazykové informácie od jednotlivcov, úradov, škôl, firiem a i. s cieľom zlepšiť svoj jazykový prejav, čiže bola tu snaha prezentovať sa vo verejných písaných i ústnych prejavoch kultivovaným jazykom. Žiadosti každým rokom pribúdali, v nich napríklad boli návrhy názvov obcí na Podkarpatskej Rusi, opravenie zoznamu krstných mien, rodinných priezvisk, úpravy úradného názvoslovie, nápisy na železničných vozňoch, ale aj posúdenie prekladu učebnice, posúdenie rukopisov prác po jazykovej stránke, žiadosti o ustálenie pravidiel slovenského pravopisu a iné. Služby jazykového poradenstva používateľom jazyka zabezpečoval tajomník MS Štefan Krčméry, ktorý mimoriadne promptne odpovedal na každý list.

Na ilustráciu uvádzame žiadosť štátneho učiteľa zo Spišskej Novej Vsi, ktorý zo slovenskej gramatiky sa zaujímal o správne písanie slova „škovránok“ v nominatívnej plurálu s nasledovným zdôvodnením: „*Dľa Czambela by malo byť „škovránky“, ale dľa Damborského ako „vľk = vľci“ tak aj škovránok by malo byť „škovránči“*. *Ja som účinkoval v Orave päť rokov a nikdy som nepočul hovoriť „škovránči“*. *Čo je správnejšie: 1. škovránky; 2. škovránči; alebo „škovránki na základe životných muž. podstatných mien.*“ Štefan Krčméry odpovedal nasledovne: „*Možný nominatív je „škovránky“*. *Nikdy nie škovránki*. *Pri zosobnení výnimočne môže byť škovránči (škovránči – boží posli)*.³² Zaujímavá bola rozsiahla revízia názvov miest a osád. Podľa jednotlivých žúp návrh na správne pomenovanie obcí a miest písal v rozsiahlom materiáli Jozef Škultéty v decembri 1922. Najskôr boli uvedené mená obcí a miest do roku 1918 (po maďarsky), potom podľa miestneho úzu a napokon boli uvedené v spisovnej slovenčine.³³ Prichádzali aj otázky ohľadom nových termínov v technických odboroch, ktorými sa zaoberal technický odbor. Autoritatívne ustaloval slovenské technické termíny jednotlivých odborov, ku ktorým boli pridelení filológovia.

V roku 1923 (17. februára) bol k jazykovednému odboru pričlenený aj odbor pre technické názvoslovie, ktorého úlohou bolo ustáliť slovenské technické názvoslovie pre slovník pripravovaný „Českou Maticou technickou“, „... pretože doterajší spôsob práce plne nevyhovoval, odbor činnosť zreorganizoval, aby celá akcia rýchlejšie pokračovala. Vedľa sedemčlenného výboru v Bratislave boli sriadené štyri nové (v Bratislave pod vedením Ing. Bélu Kallaya, v Kremnici pod vedením banského riaditeľa ing. Aurela Lehotzkého, v Ružomberku pod vedením ing. Ivana Houdka a vo Zvolene pod vedením ing. Juraja Okruckého)“. V odbore pod vedením predsedu Ing. Jaromíra Križka s podpredsedom Ing. Ivanom Viestom a tajomníkom Milošom Dohnánym boli zastúpené viaceré skupiny („všeobecná technická, stavebno kultúrna, železničná, staviteľská, chemická, banícka, lesnícka, zememeračská a poľnohospodárska“ s cieľom excerpovať heslá (napr. lokomotívneho názvoslovie, názvoslovie staničných nápisov, rozličných odvetví železničnej služby a iných odvetví) a spracovania názvoslovných lístkov, ktoré rozposlali viacerým odborníkom.³⁴ Na Maticu slovenskú sa obracali odborníci z viacerých odborov s cieľom spolupracovať na terminológii z príslušného odboru.³⁵

³² AMS, JO MS, srov. 1922; inv. č. 477/15.

³³ AMS, JO MS, srov. 1922; inv. č. 477/15.

³⁴ Zasadnutie Jazykovedného odboru MS zo dňa 20. 2. 1925 v Turčianskom Svätom Martine. Zápisnica zo schôdze. AMS, JO MS, srov. 1925, inv. č. 530/38.

³⁵ Napríklad Dr. Alojz Chara z Detskej kliniky v Bratislave žiadal Správu Matice slovenskej o spoluprácu, pretože „*Matica slovenská predstavuje najkompetentnejšie fórum – aby sa tá celá otázka vzala systematicky do práce. Predstavujeme si to tak, že MS vyzve v novinách všetkých lekárov – Slovákov, aby udali svoje adresy na ktoré by sa poslali potrebné tlačivá a dotazníky. Upozornilo by sa hneď, že MS chce zostaviť slovenské lekárske názvoslovie a popr. aj ľudové mená chorôb. Keď by sa už sossbieral väčší materiál, zaslal by sa nám na kontrolu čiste z lekárskeho stanoviska. Zo stanoviska*

Matica systematickým spracovaním odbornej terminológie si získala výrazný vedecký kredit, na základe ktorého spolu s inými vedeckými inštitúciami (I. a III. trieda Českej akadémie vied a umění, Národohospodársky ústav při České akademii, Masarykova Akademie práce a Právnická jednota v Bratislavě) bola uznesením vlády Ministerstvom vnútra Česko-slovenskej republiky, zároveň v úzkej súčinnosti s ministerstvom školstva a národnej osvety pozyvaná na zasadnutia „Ústřední komise pro očistu úřední mluvy.“³⁶ Maticu slovenskú v komisii zastupoval prof. Dr. Jozef Škultéty, prof. Jaroslav Vlček, prof. Dr. Václav Vážný, Dr. Ján Menšík a František Heřmanský. Cieľom práce komisie bolo revidovať a schváliť (upraviť) odborné názvoslovie jednotlivých rezortov a pripraviť vydanie „Všeúřednického slovníku“ (čiže názvoslovného) a „*vypracovati eventuálně návrh pro předsednictvo ministerské rady ministerstva školstva a národní osvety, jemuž jest vyhrazeno rozhodnutí, kdy a v jaké formě, resp. za kterých modalit se má přikročiti k vydání takového díla.*“³⁷

Dialektologický výskum a pravidlá slovenského pravopisu – základné ciele Jazykovedného odboru MS

Členovia jazykovedného odboru si vo svojom jazykovom programe za hlavné úlohy stanovili uskutočniť dialektologický výskum a prípravu pravidiel slovenského pravopisu. V podmienkach Rakúsko-Uhorska sa pre spoločenské (mimojazykové) faktory nedal uskutočniť cieľavedomý a organizovaný výskum slovenských nárečí. Skôr to boli len pokusy jednotlivcov. Nepriamu metódu v dialektologickom výskume prvý použil a príslušný dotazník vypracoval František Pastrnek, ktorý výsledky uverejňoval v Slovenských pohľadoch (v ročníkoch 1893 – 1897). V tomto smere bola záslužná aj práca Samuela Cambela, najmä jeho priame východoslovenské terénne výskumy a ich výsledky publikované v knihe *Slovenská reč a jej místo v rodine slovanských jazykov* (1906). Pozoruhodný lexikálny materiál zozbieral a v rukopisnom *Dialektickom slovníku bošáckom* (1913) zapísal Ľudovít Vladimír Rizner.

Ešte pred konštituovaním vedeckých odborov Matica slovenská cez prázdniny v roku 1920 a 1921 poverila skúsených filológov skúmať slovenské nárečia jednotlivých menších oblastí – Františka Trávníčka na Orave, Jána Húseka na juhu stredného Slovenska (v Tekove), Alojza Gregora v Liptove a v Turci, Václava Vážného v Turci.³⁸ Dialektologický dotazník pre tieto výskumy vypracovala vtedajšou vedeckou metódou pražská česká dialektologická komisia v štyroch častiach: 1. hláskoslovnú a fonetickú vypracoval Dr. A. Frinta, profesor na pražskej univerzite; 2. tvaroslovnú (skloňovanie a časovanie) prof. Dr. F. Trávníček; 3. skladobnú (syntax) prof. Dr. B. Havránek z Prahy; slovníkovú prof. Dr. Ján Menšík, tajomník na ministerstve školstva a národnej osvety v Prahe. Dotazník však bol veľmi rozsiahly (obsahoval vyše 200 otázok) a pre neodborníkov bol náročný. Matica slovenská sa rozhodla tento „veľký“ dotazník vydať len pre odborníkov, najmä študentov slavistiky na univerzitách a odborných pracovníkov.

Výskumom slovenských nárečí na Slovensku sa začal sústavne a intenzívne zaoberať predsa jazykovedného odboru MS Václav Vážný. Pre ochotných zberateľov nárečového materiálu vydal dotazníkové „letáky“, ktoré obsahovali 10 – 12 otázok z rozličných odborov „mluvnice“ i slovníka. Neboli určené pre odborne vzdelaných filológov, ale pre širšie vrstvy slovenskej inteligencie – študentov, učiteľov, kňazov, úradníkov, ale i vzdelanejších gazdov a robotníkov. Dotazník obsahoval niekoľko otázok z hláskoslovia alebo fonetiky, tvaroslovia, skladby a slov-

jazykového by mala rozhodujúce slovo Matica slovenská.“ List Dr. Alojza Chara z Detskej kliniky adresovaný 17. 2. 1924 Správe MS. AMS, JO MS, sr. 1924, inv. č. 512/26.

³⁶ Ministerstvo vnútra rep. čsl. Praha: Úprava úředního názvosloví. AMS, JO MS, sr. 1925, inv. č. 530/38.

³⁷ AMS, JO MS, sr. 1924, inv. č. 512/24.

³⁸ Porov. Sborník Matice slovenskej, roč. 1, s. 27 n. a Sborník Matice slovenskej, roč. 7, s. 137; správy dialektológov vyšli čiastočne v Letopise MS, roč. 1.

níka.³⁹ Cieľom Vážného výskumov bolo sledovať jednotlivé jazykové javy v celom ich rozšírení. Václav Vážný používal metódu jazykového zemepisu. Na základe materiálu získaného pomocou 26 dialektologických dotazníkov určil zemepisné rozšírenie hláskoslovných a tvaroslovných javov. Celkový ráz jeho práce, publikovaný v rozsiahlej stati *Nářečí slovenská*⁴⁰, bol popisný. V recenznom posúdení jazykovedec Ľudovít Novák hodnotil, že „... *popri materiáli ide mu okrem geografického rozšírenia predovšetkým o systematicku, nie o výklad. Ten pridáva iba príležitostne vo forme stručnej poznámky v duchu staršej, genetickej lingvistiky*“.⁴¹

Nedostatkom výskumu bolo získavanie materiálu od nepripravených korešpondentov, preto údaje neboli vždy spoľahlivé. Zaslaný rôznorodý materiál musel V. Vážný neustále doplňovať a korigovať. Matica slovenská sa na štúdium nárečí kraja usilovala získať vzhľadom na vtedajšiu jazykovú úroveň verejných prejavov, najmä na vidieku, predovšetkým učiteľov – filológov, ktorí „... *v tom alebo onom kraji stále bývajú a môžu sa venovať štúdiu nárečí po celý rok a nie v prázdninách*“.⁴² Od roku 1921 sa dotazníky posielali do jednotlivých obcí. Už v prvom roku dotazníkovej akcie sa zorganizoval 700-členný kolektív spolupracovníkov a do roku 1925 vydal 15 dotazníkov pre jednotlivé nárečia na Orave, v Liptove, Turci, Gemeri, Novohrade, jeden dotazník pre západoslovenské nárečie a osem osobitných dotazníkov týkajúcich sa celého Slovenska alebo niektorých jeho častí. Napokon odpovede prišli z vyše 800 miest (viac ako 1100 korešpondentov). Najviac príspevkov zo slovenskej dialektológie prinášal *Sborník Matice slovenskej pre jazykovedu, históriu a literárnu históriu*, ktorý vychádzal od r. 1922 a spolu vyšlo 20 ročníkov. Výsledky dotazníkovej akcie sa prinášali jednak v rámci referátov o činnosti Jazykovedného odboru Matice slovenskej, jednak osobitne. Základný dialektologický výskum bol dokončený roku 1930 a dotazníková akcia slúžila ako podklad na lingvistický atlas Slovenska a slovenskú dialektológiu s nárečovým slovníkom. O tomto Vážného rozsiahlom pláne dialektologického bádania možno hovoriť ako o prvej fáze výskumu slovenských nárečí.

Okrem dialektológie sa jazykovedný odbor Matice slovenskej sústredil aj na otázky spisovného jazyka. Stav v používaní spisovnej slovenčiny bol v tom čase zložitý, čo sa prejavilo najmä uvoľnením spisovnej normy, ďalej pôsobením českej inteligencie na Slovensku v službách štátnej správy a na školách. Kľúčovou úlohou sa stala príprava pravidiel slovenského pravopisu. Už roku 1920 bola ministerstvom školstva a národnej osvety ustanovená komisia pod predsedníctvom prof. Josefa Zubatého. Komisia na svojej prvej a zároveň poslednej schôdzke odporučila ministerstvu školstva, aby sa úpravy slovenského pravopisu ujala Česká akadémia vied v spolupráci s Maticou slovenskou, keďže bola relevantnou inštitúciou na rozhodovanie o pravopisných otázkach. Poverenie z Matice slovenskej dostala päťčlenná pravopisná komisia v zložení Jozef Škultéty, Jaroslav Vlček (po jeho smrti v roku 1930 ho nahradil Ján Stanislav), Václav Vážný, Ján Damborský a František Šteller. Gescia pražských jazykovedcov, ale aj samo zloženie komisie nedávalo záruky zachovania charakteru slovenského jazyka. Zároveň nepriamo došlo k zapojeniu Matice slovenskej do služieb štátnej idey, keďže slovenčina bola vystavená čechizujúcemu tlaku. Prejavilo sa to aj v ďalšom postupe. Ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe listom z 30. marca 1922, podpísaným ministrom, vyzvalo Akadémii vied a umění, aby vo svojej pravopisnej komisii v spolupráci s Maticou slovenskou

³⁹ Vážný, V.: Slovenský jazyk: o prvých výsledkoch zbierania nárečového materiálu na Slovensku metódou dotazníkovej. In: Slovenské pohľady, 1922, roč. 38, č. 2, s. 100.

⁴⁰ Vyšla v Československej vlastivěde 3/3. Praha 1934, s. 219-310.

⁴¹ Sborník Matice slovenskej pre jazykospyt, národopis a literárnu históriu, 1935, roč. 13 s. 147.

⁴² V týchto intenciách správca MS Jozef Škultéty a tajomník jazykovedného odboru MS F. Heřmanský oslovili listom z 24. 5. 1921 profesorský zbor na viacerých školách. Dialektologický výskum – obežníky. AMS, JO MS, sr. 1921, inv. č. 463/9.

vypracovala plán úradného slovenského pravopisu, určeného pre školy a štátne úrady⁴³ s cieľom čo najskoršieho kodifikovania slovenského pravopisu. Akademia vied a umění prijala poverenie pre svoju pravopisnú komisiu (jej členmi boli: prof. Josef Zubatý, predseda komisie, pp. Ertl, Menčík, Smetánka, Suchý) s tým, že bude pokračovať v spolupráci s Maticou slovenskou, ktorá v tejto záležitosti poverila zastupovaním Jozefa Škultétyho a Jaroslava Vlčka. Hlavnou úlohou bolo zjednotiť pravopis, najmä v písaní cudzích slov, kde sa eliminujú dvojité hlásky (*komisia – komisia, adresa – adresa*) atď., zmena má nastať i v písaní prípon *-ný*, ktoré sa vrátia k pôvodnému v slovenčine *-ní*, nie „národný“, *-ná, -né*“ (napr. *jarný, poľný, ostatný* atď.), ale „národní, *-nia, -nie*“ (*jarní, poľní, ostatní* a pod.), keďže je to tak v živej reči. V cudzích slovách (*kultúrny, literárny* a pod.) zostal dovtedajší spôsob. Proti uvedeným návrhom sa objavili aj kritické hlasy.⁴⁴ Jaroslav Vlček upozorňoval, že z českej strany je tendencia zblížiť český a slovenský pravopis, pričom poukázal na to, že napokon rozhodujúce slovo bude mať uvedená pravopisná komisia. Jozef Škultéty v tejto súvislosti upozorňoval, že zblížovanie s češtinou sa žiada hlavne tam, kde sa slovenčina „... pozbavuje charakteristických svojich známkov“. Václavovi Vážnému vyčítal, že „*my nemôžeme prísť na tie dvojtvary prítom. č., ako vedem – vediem, strežem – strežiem, blaznem – blazniem, brnem – brniem, bronem – broniem, bujnem – bujniem a pod. Spisovnú reč slovenskú, založenú na strednej slovenčine, my pomáhali by sme takto kypitiť. Vystavili by sme sa príkremu súdu novej generácie slovenskej...*“.⁴⁵

Matica slovenská si uvedomovala význam nových pravidiel pre jazykovú prax, a tak návrh na pravidlá z jej strany vypracoval tajomník jazykovedného odboru František Heřmanský a schválila ho matičná pravopisná komisia v zložení Jaroslav Vlček, Jozef Škultéty, Václav Vážný a Ján Damborský. Neskôr komisiu doplnili o ďalších členov zo Spolku profesorov Slovákov a Zemského učiteľského spolku. Napokon vo viacerých listoch sa učiteľia obracali na Maticu slovenskú s požiadavkou urýchleného vypracovania nových pravidiel.

Kľúčovú úlohu pri vypracovaní pravopisných pravidiel zohral najmä predseda Jazykovedného odboru MS Václav Vážný. Proti jeho koncepcii stierania fonologickej štruktúry slovenčiny, jej gramatickej osobitosti a nahrádzaním lexikálnych slovakizmov sa najdôslednejšie postavil Jozef Škultéty. Pri zostavovaní Pravidiel radil vychádzať z vlastných zákonitostí slovenského jazyka a nesúhlasil s viacerými predkladanými návrhmi, bránil sa proti zbytočným a nepodloženým prevzatiam z češtiny.⁴⁶ Prenikanie bohemizmov do slovenčiny kriticky hodnotili aj niektorí českí jazykovedci.⁴⁷ Aj napriek pripomienkam predsa len základom na vypracovanie pravidiel bola česká norma, i keď vychádzali zo slovníkov a nárečí. Ich nedostatok spočíval predovšetkým v tom, ako konštatoval Eugen Jóna, že Václav Vážný nemal v povedomí súčasnú normu spisovnej slovenčiny, ktorá sa na rozhraní dvadsiatych a tridsiatych rokov začala uštalovať, pričom *Pravidlá slovenského pravopisu* neboli doložené z úzu klasikov a spisovateľov, pretože ich

⁴³ AMS, JO MS, sr. 1922, inv. č. 477/15.

⁴⁴ „*Dosavadní pravopis slovenských adjektiv (psáti všechna s příponou -ný) byl velmi pohodlný. Slováci se mu nemusili učit, proto není divu, že se proti návrhu Škultétyovu z řad profesorů Slováků ozval marný odpor brožurou ružomberského matematika F. Štelleru »Jako budeme [216] psát přidavne mená« (nákladom Spolku profesorov Slovákov v Košicích, 1924, za 2.50 Kč).*“ Mk. Nové spisy o slovenském pravopise. In: Naše řeč, 1924, roč. 8, č. 7, s. 214.

⁴⁵ Listy Jozefa Škultétyho 2., c. d., s. 45; Jozef Škultéty Františkovi Václavovi Vážnému, 15. 11. 1930.

⁴⁶ Porov. List V. Vážnému z 15. novembra 1930: „*V inom treba hľadať zblížovanie s češtinou, nie vo veciach, ktorými slovenčina pozbavuje sa charakteristických svojich známkov (...)* keď ste mi prichodili s takými vecne malichernými, ale hodne antislovenskými návrhmi (ako: *dietky – dietko*), (...) keď príde mi zamyslieť sa nad takýmto nepriaznivým stanoviskom českých bratov k nám Slovákom... nové pokolenie slovenské jednako odsúdi ma pre ústupčivosť...“ (Listy 2, c. d., s. 134–135).

⁴⁷ Významný český filológ univ. prof. Dr. Josef Zubatý v štúdiu *Slovenčina a čeština* upozorňoval: „*Jazyk má své plné právo, je-li ve všem svůj. Dnes člověk v novinách i často v knihách čte, nebo ve shromážděních slyší slovenštinu, která není slovenštinou, nýbrž jen odbarvenou češtinou.*“ (Citované podľa: Tibenský, J.: Dejiny vedy a techniky na Slovensku. Martin: Osveta, 1979, s. 395.)

jazyk nebol ešte preskúmaný. Pri definitívnom schvaľovaní slovníka Pravidiel slovenského pravopisu sa postupovalo tak, že k navrhovanému tvaru sa mohol vyjadriť každý z členov pravopisnej komisie pri 3. triede Českej akadémie vied a pravopisnej komisie pri Jazykovednom odbore Matice slovenskej. Na základe pripomienok Václav Vážný vypracoval nový variant pravidiel podľa českého vzoru; variant bol schválený začiatkom roka 1929 a Pravidlá vyšli v októbri 1931.

Slovenská odborná a kultúrna verejnosť ich vnímala ako realizáciu ideológie čechoslovakizmu v jazykovednej praxi a spustila sa veľká kritika. V priebehu 30. rokov 20. storočia otvorene a rázne vystupovali proti ich podobe najmä mladí jazykovedci z prvej generácie slovenských profesionálnych lingvistov. Okrem jazykovedcov sa rezolútne proti čechoslovakistickej koncepcii *Pravidiel slovenského pravopisu* postavil aj básnik a redaktor časopisu *Elán* Ján Smrek. Napríklad v súvislosti s uvedením slov ako *kozel*, *kartáč*, *preca*, *dvadcať* napísal Š. Krčmérymu ostrý list, že vo svojej tvorbe ani pri redigovaní nikdy nebude písať *kozel* namiesto *cap*, veď ako by si potom mohol zaníťiť známu pesničku *štyri kozy*, *piaty cap*. Slová tohto typu označil za kukučie vajčiko, za začiatok odfarbovania slovenčiny.⁴⁸ Jazykovedec Ján Horecký v hodnotení Smrekových pamätí uviedol aj „zaujímavú drobnosť“: „Osobitnú kapitolu tvoria Smrekove postoje k Pravidlám slovenského pravopisu z roku 1931. V ich zárodku je zaujímavá drobnosť o tom, ako sa dostal do Matice slovenskej prof. V. Vážný: T. G. Masaryk daroval Jazykovému odboru MS na dialektologický výskum Slovenska finančnú sumu 500 000 korún, ale s podmienkou, že do Matice príde V. Vážný a bude pripravovať Pravidlá“.⁴⁹ Prof. Dr. Václav Vážný prezidentov fond spravoval a nebol ochotný prenechať Matici slovenskej rozhodovanie o použití prostriedkov tohto fondu.

Záver

Jazykovedný odbor Matice slovenskej v prvej fáze svojho účinkovania (1920 – 1930), kým nezamestnával vedeckých pracovníkov, organizoval vedeckú prácu pri konsolidovaní spisovnej slovenčiny tvorivou vedeckou činnosťou svojich členov na publikačnej úrovni.

Možno konštatovať, že Jazykovedný odbor Matice slovenskej v priebehu dvadsiatich rokov 20. storočia aj napriek skromným podmienkam snahou o zachovanie kontinuity s martinským údom prispel k stabilizovaniu normy spisovnej slovenčiny a k posilneniu identity slovenského národného jazyka. Zodpovední pracovníci MS a členovia odboru sa pričínili o utváranie, rozvíjanie, kultivovanie a rozširovanie spisovnej slovenčiny vytváraním inštitucionálnych podmienok na jazykovedné bádanie. Práve existenciou jazykovedného odboru mohla sa Matica slovenská sústrediť na starostlivosť o spisovnú reč a o jej kultúrnu úroveň realizovaním dvoch významných projektov:

1. Dialektologickým výskumom slovenských nárečí, ktorý možno označiť za najobsiahlejší a i pri menších nedostatkoch spoľahlivý opis slovenských nárečí a prvý skutočne vedecký pokus o ich klasifikáciu. Systematické pestovanie rečovej geografie (dialektologickej i lexikálnej) možno hodnotiť ako úspešný projekt, ktorým vtedajšia slovenská dialektológia bola medzi prvými, nielen slovanskými, ale i európskymi odvetvami svojho druhu.

2. Vypracovaním pravidiel slovenského pravopisu, ktoré aj napriek všetkým nedostatkom prispeli k lepšiemu poznaniu slovenského spisovného jazyka a vytvorili základ na postupné zdokonaľovanie pravopisnej normy.

Uvedené skutočnosti vytvorili aj v priebehu 20. rokov podmienky na relatívne seriózny vedecký výskum slovenského jazyka, ktorý v priebehu tridsiatich rokov sa práve v činnosti jazykovedného odboru zintenzívnili aj zásluhou prvej profesionálnej generácie lingvistov (najmä Henrich Bartek, Ľudovít Novák, ale i ďalší).

⁴⁸ Horecký, J.: Svedectvo Jána Smreka o slovenčine. In: Kultúra slova, 1991, roč. 25, č. 2, s. 43.

⁴⁹ Horecký, J.: Svedectvo Jána Smreka o slovenčine, c. d., s. 44.